

ΕΚΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ

Η ΦΙΓΟΥΡΑ ΤΗΣ ΜΑΓΙΣΣΑΣ ΣΤΟΝ ΕΝΤΕΧΝΟ ΛΑΪΚΟ ΛΟΓΟ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Καμινιώτης, Β. Φ., *Μάγισσες και μαγείρισσες. Διατροφή, μαγεία και γυναικεία εξουσία στους Καραγκούνηδες της Δυτικής Θεσσαλίας*. Αθήνα: Ηρόδοτος 2016, σσ. 489-506.

Έχει διατηρηθεί το ιδίωμα της περιοχής.

Η μαγεία μέσα από το λόγο των υποκειμένων της έρευνας

*«Τούθ' ὄρα εἰ σοὶ λυσιτελεῖ καὶ ἐμοὶ, ὅπως μὴ, ὦ δαιμόνιε, πεισόμεθα ὅπερ φασὶ τὰς τὴν σελήνην καθαιρούσας, τὰς Θετταλίδας».*¹

Πλάτων, Γοργίας.

*«Γυναικα φαρμακιδ'εἰ πριάμενος Θετταλὴν
Καθέλοιμι νύκτωρ τὴν σελήνην».*²

Αριστοφάνης, Νεφέλες.

Το παρόν κεφάλαιο εξετάζει το θέμα της μαγείας στην κοινωνία των Καραγκούνηδων. Η πορεία που ακολουθείται είναι αντίστροφη του προηγούμενου κεφαλαίου: αντί δηλαδή να αναζητηθεί η σχέση διατροφής με τη μαγεία επί τη βάση της αντιφατικής φύσης της τροφής, της ωφέλειας και της βλάβης που ενδέχεται να προκαλέσει στον άνθρωπο, οπότε και αντιστοιχεί στην πρώτη κατηγορία η ευεργετική μαγεία και στη δεύτερη η μαύρη, γίνεται προσπάθεια μέσα από το λόγο των υποκειμένων της έρευνας να διαφωτισθεί πρώτα η έννοια της μαγείας στην κοινωνία τους και έπειτα να εντοπισθεί αν και κατά πόσον η σχέση με τη διατροφή συνεχίζει να υφίσταται και αν ναι ποιές περαιτέρω εκφάνσεις έχει -(ήδη επισημάναμε ότι το δυιστικό σχήμα ευεργετική-μαύρη μαγεία σε σχέση με το edōdimo-μη edōdimo,

¹ «Κοίταξε αν ωφελεί εσένα κι εμένα, για να μην πάθουμε, φίλε μου, αυτό που λένε για τις Θεσσαλίδες, που κατεβάζουν στη γη τη σελήνη». [Πλάτων, Γοργίας 513 α]

² «Αν εξαγόραζα μια Θεσσαλή μάγισσα, θα κατέβαζα το βράδυ τη σελήνη». [Αριστοφάνης, Νεφέλες 749-750].

δεν επαρκεί). Κοντολογίς τι σήμαινε μαγεία για τους Καραγκούνηδες; Υπήρχαν μάγοι ή μάγισσες; Πέρα από τις τοπικές παραδόσεις που κατά κύριο λόγο έχουν ήδη αναφερθεί, θα παρουσιασθεί επιπλέον η μαγεία στα παραμύθια, αλλά και στις αφηγήσεις ζωής που έχουν να κάνουν με πραγματικά περιστατικά.

Δεδομένου μάλιστα ότι επιχειρείται να δοθεί η άποψη των υποκειμένων της έρευνας περί μαγείας, διευκρινίζεται και η δική τους, -emic- ορολογία. Η μαγεία επί παραδείγματι λεγόταν κυρίως *μάγια* και οι μάγισσες *μαϊστρες*, ενώ όροι για τη μαγεία, όπως: επωφελής, ευεργετική, λευκή εξέλιπαν από το λεξιλόγιό τους. Οι όροι ωστόσο που χρησιμοποιούνται για να δηλωθούν τα είδη και οι εκφάνσεις της μαγείας, όπως αναλογική μαγεία, ομοιοπαθητική, μαγεία εξ επαφής κλπ, καθώς και ερμηνείες που προκύπτουν από την ανάλυση των δεδομένων, συνιστούν την προσπάθειά μου να μεταφράσω επί τη βάση μιας πυκνής περιγραφής το λαϊκό λόγο σε επιστημονικό, ώστε να διαφωτισθεί επαρκώς η έννοια της μαγείας. Η άποψη επί παραδείγματι ότι «η μαγεία συνιστούσε γυναικεία εξουσία» είναι μια άποψη που κανείς δεν θα πει ή δεν θα παραδεχτεί ευθέως, αλλά προέκυψε από την έρευνα. Άλλωστε η έννοια της εξουσίας δεν υφίσταται για τη γυναίκα και δηλώνεται μάλλον συμβολικά και λάθρα, όπως και η μαγεία.

Επίσης δεδομένου ότι η μαγεία στην παρούσα εργασία εξετάζεται καθαρά ως κοινωνικό γεγονός ενταταγμένη στα ιστορικά και κοινωνικά συμφραζόμενα της παραδοσιακής κοινωνίας των Καραγκούνηδων του 20^{ου} αι., ψυχολογικές προεκτάσεις δεν δίνονται ούτε ο αναγνώστης θα βρει απαντήσεις σε ερωτήματα του τύπου: «μπορούσαν οι μάγοι/ισσες τελικά να κάνουν κακό ή να επιβληθούν με μάγια; Κοντολογίς τα μάγια είχαν αποτέλεσμα ή όχι;» Η ανάλυση του θέματος επικεντρώνεται στη μαγεία ως σύστημα σκέψης και δράσης, ως λόγος δηλαδή και πράξη, που ενέχει κοινωνικούς συμβολισμούς και είναι συνημμένη με το σύνολο των ηθών και των εθίμων της ζωής στην παραδοσιακή κοινωνία των Καραγκούνηδων.

Οποιαδήποτε μεταφυσική και ψυχολογική ερμηνεία της μαγείας συνιστά καθαρά την άποψη των υποκειμένων της έρευνας. Π.χ «οι μάγισσες μπορούσαν να σε κάνουν να αρρωστήσεις, αν είχαν ένα κομμάτι από τα ρούχα σου ή αν έριχναν μανόγαλα στο φαγητό σου». Η άποψη αυτή που συνιστά την πεποίθηση των περισσότερων υποκειμένων της έρευνας δεν αξιολογείται ως προς την ισχύ της, δεν καταβάλλεται δηλαδή προσπάθεια να εξηγηθεί αν όντως αυτό είναι αλήθεια πως και γιατί συμβαίνει, αν δηλαδή τα αίτια ήταν φυσικά ή ψυχολογικά μέσω δηλητηρίασης ή μιας τυχούσης αυθυποβολής, αλλά γιατί η βλάβη που ενδέχεται να προκαλέσει η

μαγεία συναρτάται με το ρούχο ή με το (συγκεκριμένο) φίλτρο. Κοντολογίς γιατί το πίστευαν ως αληθινό.

Μάγοι και μάγισσες στη λαϊκή λογοτεχνία

Ο προφορικός λαϊκός έντεχνος λόγος, τα δημοτικά τραγούδια, οι παραδόσεις οι μύθοι και τα παραμύθια, οι παροιμίες, τα αινίγματα, τα γνωμικά και οι επωδές, καταδεικνύουν κοινές αξίες και ήθη, κοινή κοσμοθεωρία και φιλοσοφία ζωής. Είναι συλλογικά δημιουργήματα του λαϊκού πολιτισμού, δεδομένου ότι η ύπαρξη ενός έργου λαϊκής λογοτεχνίας προϋποθέτει μια ομάδα που το δέχεται και το επιδοκιμάζει. Όταν μελετά κανείς τη λαϊκή λογοτεχνία, λέει ο R. Jakobson, πρέπει να μη λησμονεί ποτέ την κεφαλαιώδη ιδέα του προληπτικού ελέγχου της κοινότητας.³ Ως εκ τούτου η λαϊκή λογοτεχνία, παρατηρεί η Α. Λυδάκη, απορρέει από την πραγματικότητα, όπως αυτή κατασκευάζεται και προσλαμβάνεται από τα άτομα μέσα από διυποκειμενικά νοήματα, και αναφέρεται σε έναν κόσμο γνώριμο και οικείο, γι' αυτό και γίνεται αποδεκτή από όλους.⁴ Ειδικά το παραμύθι, σχολιάζει η Μ. Καπλάνογλου, πέρα από κύρια μορφή ψυχαγωγίας και μέσο διαπαιδαγώγησης ευρέων κοινωνικών ομάδων, εκφράζει παράλληλα τη συλλογική μνήμη και κοσμοθεωρία τους.⁵

Όσον αφορά τη μαγεία, το είδος του έντεχνου λόγου που μπορεί να μάς πληροφορήσει για τη λειτουργία της είναι τα παραμύθια και οι παραδόσεις. Σε μικρότερη εμβέλεια οι επωδές, διότι πρόκειται για έντεχνο λόγο μη ανακοινώσιμο. Κάποιες αναφορές γίνονται και στα δημοτικά τραγούδια, όπως στο εξής:

*«Π' ανάθεμα ποιος έριξε τα μάγια στο πηγάδι
και μάγεψε τον άντρα μου και θέλ' να με χωρίσει.
Κι αν με χωρίσεις άντρα μου, εσύ θα μετανιώσεις
στις δυό, στις τρεις θα λούζομαι, στις τέσσερις θ' αλλάζω
κι απάν' στις δεκατέσσερις άλλον άντρα θα πάρω
θα φκιάσω το σπιτάκι μου κοντά με το δικό σου
να μπαιν' να βγαινει ο άντρας μου για σπάσιμο δικό σου».*⁶

³ Για τη λαϊκή λογοτεχνία και την έννοια της «προληπτικής λογοκρισίας», βλ. R. Jakobson, «Η λαϊκή λογοτεχνία ειδική μορφή δημιουργίας», στο: *Διάλογος*, μετ. Δ. Στέφος, Αθήνα 1978, σσ. 17-22.

⁴ Α. Λυδάκη, *Ισκιοι κι αλαφροϊσκιωτοι. Λαϊκός λόγος και πολιτισμικές σημασίες*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σσ. 266-267.

⁵ Μ. Καπλάνογλου, *Κόκκινη κλωστή κλωσμένη. Λαϊκά παραμύθια και αφηγητές του Αιγαίου*, φωτ. Ν. Οκονομόπουλος, Υπουργείο Αιγαίου, ΚΕ.ΜΕΛ.ΚΑ & Πατάκης, Αθήνα 2004, σ. 13.

⁶ ΛΑΠΘ, χφ. 550.

Στις ελληνικές λαϊκές αφηγήσεις και ιδίως στα παραμύθια υπάρχει ένας ολόκληρος κόσμος από ζωόμορφες και ανθρωπόμορφες φιγούρες. Όσον αφορά τις πρώτες συναντούμε δράκους που ζουν σε πύργους και σπηλιές και είναι άσχημοι και ανθρωποφάγοι, αλλά συνάμα αφελείς, οπότε εύκολα ξεγελιούνται από τον ήρωα και γίνονται υποχείριό του. Όμορφες νεράιδες που ζουν στις όχθες των λιμνών και των ποταμών και όσοι τις συναντούν κινδυνεύουν να χάσουν τη λαλιά τους. Τις τρεις Μοίρες που κατοικούν κάπου μακριά σε ακαθόριστο τόπο, κυρίως σε ένα ψηλό βουνό και επισκέπτονται τους ανθρώπους για να μοιράνουν τα νεογέννητα παιδιά, να καθορίσουν δηλαδή την τύχη τους, αλλά και για να τιμωρήσουν ή να επιβραβεύσουν τους μεγάλους. Τον Δαίμονα, το πνεύμα του κακού που κρύβεται κάτω από τη γη ή σε χαντάκια και έρχεται με τη μορφή ανθρώπου -συχνά δε με κέρατα και ουρά- για να διαβάσει και να βλάψει τους ανθρώπους. Στοιχειά που κρατούν το νερό των πηγών και ζητούν ως αντάλλαγμα μια νέα κοπέλα ή που κυκλοφορούν σαν ίσκιοι μεταξύ των ανθρώπων, στοιχειώνοντας σπίτια, εκκλησιές και χωράφια.

Συνάμα υπάρχουν και οι πιο ρεαλιστικοί ανθρωπίνιοι τύποι που εκπροσωπούν την εθνική και φυλετική ετερότητα: τρομαχτικοί αράπηδες που φυλάνε θησαυρούς σε σπηλιές ή στα βάθη της γης, άτεγκτοι αγάδες και βασιλιάδες, σκληρόκαρδες βασίλισσες και κακομαθημένες βεζυροπούλες που ζουν σε γυάλινους πύργους και χρυσά παλάτια και υποβάλλουν τους ήρωες σε δύσκολες δοκιμασίες. Τέλος ανέστιες γύφτισσες που σφετερίζονται τη θέση των ηρωίδων καθώς και πονηροί ζητιάνοι που ξεγελούν και εκμεταλλεύονται τους τίμιους νοικοκύρηδες.

Όλες αυτές οι φιγούρες παρουσιάζονται στα παραμύθια είτε ως κύριοι αντίπαλοι των ηρώων και των ηρωίδων, είτε λειτουργούν ως δευτερεύοντα πρόσωπα που προωθούν τη δράση του παραμυθιού. Και στη μια και στην άλλη περίπτωση πάντως είναι κακοί και άγριοι ή αν είναι καλοκάγαθοι, θα είναι αφελείς, άσχημοι και αδύναμοι. Πάντοτε όμως διαφορετικοί, υποδεέστεροι και ηττημένοι, στο τέλος τουλάχιστον του παραμυθιού, έναντι των καλών και έξυπνων ηρώων. Ένα άλλο βασικό χαρακτηριστικό τους είναι ότι ζουν έξω από τον ανθρώπινο χώρο ή στα όριά του, σε περιοχές δηλαδή επικίνδυνες και απαγορευμένες για τους ανθρώπους. Σε περίπτωση που τους συναντούμε μέσα στον ανθρώπινο χώρο είναι συνήθως μεταμορφωμένοι και προσπαθούν λάθρα και ύπουλα να βλάψουν τους ανθρώπους.

Ωστόσο υπάρχει ακόμη μια κατηγορία στο ελληνικό λαϊκό παραμύθι, αλλά και σε μύθους, θρύλους και παραδόσεις που εμφανίζεται αμφίσημη και όχι τόσο ξεκάθαρη, όσο οι παραπάνω παραμυθικοί τύποι. Πρόκειται για τις μάγισσες.

Χρησιμοποιώντας ως δείγμα λαϊκά παραμύθια από την πεδινή Θεσσαλία – κυρίως από το αρχείο του ‘Λαογραφικού Φροντιστηρίου του Γ. Α. Μέγα⁷- θα δώσω την τυπολογία των μαγισσών μέσα από τις λαϊκές αφηγήσεις και σε ένα δεύτερο επίπεδο θα εξετασθεί, αν και κατά πόσον οι παραμυθικοί αυτοί τύποι των μαγισσών συσχετίζονται με τη συγκεκριμένη κοινωνία.

Η Μ. Κλιάφα στη συλλογή λαϊκών παραμυθιών που εξέδωσε με τον τίτλο: «Τρομακτικά παραμύθια για ατρόμητα παιδιά», καταγράφει ένα παραμύθι της Θεσσαλίας με τίτλο «Τ’Ατδιάμο το κλαδί».⁸ Στο παραμύθι αυτό μια βασιλοπούλα λησμόνησε το ωραίο παλικάρι που είχε το όνομα «τ’ Ατδιάμο το κλαδί» και που με τόσο κόπο της έφερε ο πατέρας της από τα ξένα. Ο νέος της θέτει την εξής δοκιμασία, για να εξιλεωθεί. Να πάει σε τρία βασίλεια, να σκλαβωθεί και να ξεσκλαβωθεί και από κάθε βασίλειο να του φέρει μια κούπα που να γράφει πάνω της «σκλαβώθηκα και ξεσκλαβώθηκα» Στο πρώτο βασίλειο η κοπέλα μπαίνει υπηρέτρια στην κουζίνα του βασιλιά. Η εκεί βασίλισσα όμως «είχε έναν αδελφό που ήταν αράπης. Αυτός ο αράπης πήγαινε με τη βασίλισσα κάθε νύχτα στα μνήματα κ έτρωγαν από έναν πεθαμένο. Η βασίλισσα ήταν αφηλιά, νταρντάνα γυναίκα. Ο βασιλιάς ήταν τόσοσ δα. Μόλις έτρωγαν η βασίλισσα έριχνε λίγο υπνωτικό στο κρασί του βασιλιά κι ο βασιλιάς κοιμόταν. Γινόταν κόκαλο. Τότε, η βασίλισσα έμπηγε τις βελόνες της στα βλέφαρα του βασιλιά και του ρουφούσε το αίμα. Έπειτα τραβούσε για τα μνήματα, με τον αδελφό της τον αράπη». Η κοπέλα αποκαλύπτει το συμβάν στο βασιλιά, ο οποίος σκοτώνει τη βασίλισσα και η ηρωίδα κερδίζει την πρώτη κούπα. Στο δεύτερο βασίλειο, όπου η κοπέλα πάει πάλι ως δούλα, σώζει το παιδί της εκεί βασίλισσας από τους ληστές που το είχαν παραχώσει και κερδίζει τη δεύτερη κούπα. Στο τρίτο βασίλειο, «ο βασιλιάς έχει κλεισμένη στο υπόγειο μια κόρη τρελή, την οποία ταΐζουν έναν άνθρωπο κάθε μέρα». Ρίχνουν την κοπέλα στο υπόγειο, αλλά αυτή καταφέρνει να γλυτώσει, όπως καταφέρνει να σώσει και άλλες 40 κοπέλες που προορίζονταν για το γεύμα της τρελής. Κι όχι μόνον αυτό, αλλά κατορθώνει και να βγει από το υπόγειο, για να βρει φως για το καντήλι. Καθώς πήγαινε συναντάει μια μανιά (=γριά): «Κοιτάει το κορίτσι

⁷ Για την ένταξη των παραμυθιών του Λαογραφικού Αρχείου στο Διεθνή Κατάλογο Aarne –Thomson και για τη γενικότερη ταξινόμηση των χειρογράφων ανάλογα με τον τόπο προέλευσης, το συλλογέα και το θέμα τους, είναι απαραίτητο το πόνημα των Μ. Γ. Βαρβούνη και Γ. Χ. Κούζα, *Το αρχείο του ‘Λαογραφικού Φροντιστηρίου’ του Γ. Α. Μέγα*, Γενική Γραμματεία Περιφέρειας Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, Αθήνα 2007.

⁸ Μ. Κλιάφα, *Τρομακτικά παραμύθια για ατρόμητα παιδιά*, Κέδρος, Αθήνα 1999, σσ. 13-24.

μέσα και βλέπει πως η μανιά αυτή είχε μια φωτιά και πάνω στην πυροστιά είχε ένα τσουκάλι που τ' ανακάτωνε.

-μανιά δωσ' μου λίγο φωτιά για το καντηλάκι μου, λέει.

-Αϊ, τράβα σαπέρα. Άμα πάρεις το δαυλό θα μου κόψεις το χούχουλο από το τσουκάλι που βράζω τα μυαλά της τρελής.

-Τι κάνεις;

-Να βράζω τα μυαλά της τρελής. Πήγα μια μέρα στο παλάτι και ο βασιλιάς δε μ' έδωσε ζητιανιά. Κι εγώ θύμωσα και χάζεψα τη θυγατέρα του.

-Και τώρα τι θα γίνει; Θα μείνει έτσι τρελή;

-Όσο εγώ βράζω τα μυαλά της, τόσο αυτή παλαβώνει. Μόνο άμα έρθει κάνας και τους δώσει μια κλοτσιά και μου τα χύσει, θα γυρίσουν πίσω στο κορίτσι. Εγώ όμως τα φυλάω μέρα νύχτα, σκοπός. 'Αμ έτσι είσαι; Τώρα θα δεις σκέφτηκε η βασιλοπούλα κι αρπάζει το κεφάλι της γριας και το χώνει στο τσουκάλι. Ζεματίστηκε η γρια. Πάει λευτερώθηκε η τρελή». Η βασιλοπούλα κερδίζει και την τρίτη κούπα. Τελικά συναντά και παντρεύεται το βασιλόπουλο, τ' αδιάμο το κλαδί.

Στο παραμύθι αυτό εξαιρετικά επικίνδυνη μάγισσα είναι η κακιά και αιμοδιψής βασίλισσα, αλλά και η γρια ζητιάνα, μέσω των διατροφικών τους συνηθειών και των μαγειρικών τους πρακτικών. Η πρώτη ξεγελάει το βασιλιά υπνωτίζοντάς τον για να καταβροχθίσει νεκρούς και η δεύτερη μαγειρεύει τα μυαλά της βασιλοπούλας και την καθιστά τρελή.

Τα ίδια επεισόδια, και το φάγωμα δηλαδή των νεκρών και το βράσιμο των μυαλών της τρελής, εμφανίζονται στο παραμύθι: «Το παιδί που δεν κράτησε το μυστικό»,⁹ της ίδιας συλλογής, όπου: «Πάει πιο πέρα το βασιλόπουλο, βρίσκεται σ' άλλο βασίλειο. Σ' αυτό το βασίλειο, ο βασιλιάς είχε μια θυγατέρα τρελή. Αυτή η τρελή έτρωγε εφτά φούρνια ψωμί κι έναν άνθρωπο στο κάθισμά της [...] το βασιλόπουλο αρχίζει τότε να γκιζερνάει μέσα στο παλάτι. Εκεί που γκιζερνούσε, έφτασε ψηλά σε μια σκοτεινή κάμαρα. Εκεί βρήκε μια γρια που ανακάτωνε με μια κουτάλα σ' έναν τέντζερη.

-Τι κάνεις αυτού γιαγιά; Τη ρωτάει.

-Τι κάνω; Να ανακατώνω τα μυαλά της τρελής θυγατέρας του βασιλιά.

⁹ Μ. Κλιάφα, *Τρομακτικά παραμύθια για ατρόμητα παιδιά*, ό.π., σ. 83.

Μόλις τ' ακούει αυτά το βασιλόπουλο κατάλαβε. Η γριά ήταν μάγισσα. Αμέσως αρπάζει τη γριά και της χώνει το κεφάλι μέσα στο τσουκάλι. Μόλις έπαψε η γριά ν' ανακατώνει τα μυαλά του κοριτσιού, τα μυαλά γύρισαν πίσω και η βασιλοπούλα έγινε καλά».

Σε ένα άλλο ιδιαίτερα αγαπητό παραμύθι στη Θεσσαλία, στο Χρυσοφεγγαράκι,¹⁰ η ομορφιά της ηρωίδας εκκινεί αντιπαθητικά συναισθήματα εκ μέρους των αδελφών της, οι οποίες της κάνουν μάγια, για να τη σκοτώσουν: Μια φορά ήταν τρεις αδερφές η Στάμω -(ή Μήλω), η Ροίδω και το Ροϊδοσπυράκι- (ή Χρυσοφεγγαράκι). Το βασιλόπουλο ερωτεύτηκε την τρίτη αδελφή και οι άλλες δύο από τη ζήλεια τους την έριξαν σε μια τρύπα. Αυτή όμως κατάφερε να ξεφύγει και να παντρευτεί το βασιλόπουλο. Τότε: *«το 'μαθαν οι αδερφές τ'ς κι φιδοφαγώθηκαν. Πήραν μαγικά, δαχλύδια, βιλόνια κι μήλα να την κάνουν να πεθάνει. Κι πέρασαν απόξω απ του βασιλιά του παλάτ' μι τα μαγικά κι χουΐαζαν, να βγει η βασίλισσα να παρ' απ αυτά, να τη μαϊέψουν. Τότες η βασίλισσα βγήκε όξου κι αγόρασε χτένια, βιλόνια κι μήλα. Έτσ' τη μαΐψαν. Μόλις έφαγι του μήλου, σταμάτσει στου λαιμό τ'ς κι λιγουθύμισι. Πλάιαζι ο βασιλιάς στου σπít' όταν τάμαθι, κοιτάει να δει τι έχει στου λαιμό τ'ς κι ήταν του μήλου, του πάτσει κι πάει στην κλοιά τ'ς. Όταν πήρε το βελόν' να μπαλώσ' τ'ς έπισι απ' του χερ' κι μπήγκι στου πουδαρ' τ'ς κι πέθανι. Όταν την παν' στην εκκλησιά να τη θάψ'ν καθώς έψιλνι ου παππάς κι βγαζ' του βιλον' να μη γρατσουνιέτι κι αναστήθηκε η βασίλισσα. Ήταν μάια! Πλαλώντας πάει στου σπít'. Του προυι μόλις σκώθκι πήρε του χτέν' για να χτινσί κι ετσ' απ' λες μπήγκι στου κιφάλι τσ κι την φαρμάκουσι. Όταν πάει ου βασιλιάς πάλι στου σπιτ' τη βρήκι πιθαμέν'. Τήρσε ου βασιλιάς να βγάλ' του χτέν' απ' του κιφάλι τσ κι ξανασκώθκη. Τότες ου βασιλιάς τη ρώτσι. Τι έπαθις και πιθένς ουλουένα; Λέει: αυτές οι αδερφές μ' μ'έδωσαν αυτά, του χτεν' κι του βιλόν' κι τάπαθα έτσ'. Με μάιεψαν. Διέταζι ου βασιλιάς να σφάζουν τσ γυναίκις τσ μάισες κι τσ έκουψαν».* Μάγισσες στο συγκεκριμένο παραμύθι είναι οι αδελφές της ηρωίδας, ενώ σε μια άλλη παραλλαγή από την Καρδίτσομάγουλα¹¹ οι δύο αδελφές θα ζητήσουν τη βοήθεια μιας γριάς και πεπειραμένης μάγισσας, στην οποία τελικά θα παραδώσουν το Χρυσοφεγγαράκι για το σκοτώσει. Η μάγισσα όμως τη σπλαχνίστηκε και αφού τη μετέτρεψε σε πορτοκάλι την παρέδωσε σε μια άλλη γριά, για να τη βοηθάει στις δουλειές του σπιτιού. Το Χρυσοφεγγαράκι, όταν έφευγε η γριά από το σπίτι έβγαινε από το πορτοκάλι και έκανε όλες τις δουλειές και μετά ξαναέμπαινε. Η γριά

¹⁰ ΛΦ. 1267. Αα.Θη. 709.

¹¹ Προσωπική καταγραφή.

παραμονεύει, βλέπει τι γίνεται και ενθουσιασμένη κρατάει το Χρυσοφεγγαράκι στο σπίτι της. Μια μέρα πέρασε από εκεί το βασιλόπουλο, το οποίο και φιλοξένησαν. Το βασιλόπουλο ενθουσιάζεται από την ομορφιά και τη νοικοκυροσύνη της κοπέλας και την παντρεύεται. Οι αδελφές της θα πάρουν άλλα δύο βασιλόπουλα και οι σχέσεις αποκαθίστανται.

Από το ίδιο χωριό, τη Δαφνοσπηλιά Καρδίτσας, προέρχεται και το παραμύθι **Ο βασιλιάς και η βασίλισσα**.¹² «Μια φουρά κι έναν κινό ήταν ένας βασιλιάς και μια βασίλισσα. Αυτή είχε αγαπητικό έναν αράπη. Ο αράπης πέθανε. Ύστερα αυτή απ' τον έρωτα που είχε έβγαλε τα μάτια κι τα 'φτιασε ρολόι, τα δόντια τα 'φτιασε τακούνια στα παπούτσια και τα πατούσε και το κεφαλή το 'φτιασε κούπα κι έπινε νερό. Αυτή η βασίλισσα έβαλε στοίχημα με τον άντρα της, το βασιλιά και λέει: άμα καταλάβεις αυτά τα τρία αινίγματα θα σου δώσω όλη την προίκα μου που έχω, άμα δεν καταλάβεις σε σαράντα μέρες θα σε σκοτώσω και θα αναλάβω το θρόνο». Έλεγε η βασίλισσα: «τα μασά πατώ, όραση φοράω, νου κρατώ και πίνω». Κανένας σοφός δεν μπορεί να λύσει το αίνιγμα. Παρά μόνο ένα απλό και κουτσό κορίτσι, λέει τα λύση στο βασιλιά με αντάλλαγμα να την κάνει γυναίκα του. Ο βασιλιάς λύνει το αίνιγμα, σκοτώνει τη βασίλισσα και παντρεύεται το κουτσό κορίτσι. Και σε αυτό το παραμύθι διαφαίνονται ανταγωνιστικές σχέσεις μεταξύ γυναικών. Η κακή βασίλισσα, άπιστη στον άνδρα της, θέλει προφανώς να τον βγάλει από τη μέση μετά το θάνατο του εραστή της, θέτοντας του το περίεργο και ανατριχιαστικό συμβάν ως αίνιγμα. Τη λύση του αινίγματος ο βασιλιάς δεν θα την έβρισκε ποτέ, αν δεν τον βοηθούσε το κουτσό πλην έξυπνο κορίτσι, το οποίο αποκαλύπτει την κακή βασίλισσα με αντάλλαγμα τον καλό γαμπρό.

Στο γνωστό πάλι παραμυθικό τύπο της **Ξανθομαλλούσας**¹³ η όμορφη κοπέλα είναι κλειδωμένη από τη μάνα της στο σπίτι, η οποία χρησιμοποιεί τα μαλλιά της κόρης της ως σκάλα για να ανέβει στην κάμαρά της. Ένα παλικάρι βλέπει τη σκηνή, ερωτεύεται την κόρη και ανεβαίνει με τον ίδιο τρόπο στο δωμάτιο της ξανθομαλλούσας, η οποία, για να μην αντιληφθεί η μάνα της τον νέο, τον μετατρέπει αρχικά σε σκούπα και έπειτα σε ντουλάπα. Η μάνα της αντιλαμβάνεται την παρουσία του νέου και η ξανθομαλλούσα το σκάει μαζί του, έχοντας ως μαγικά όπλα ένα δασύ χτένι και ένα μπουκάλι λάδι. Με το πρώτο, κάνει το δάσος πυκνό και με το λάδι

¹² ΛΦ 1267 Aa.Th. 851B+875.

¹³ ΛΦ 666. Aa.Th. 310.

δημιουργεί θάλασσα, για να καθυστερήσει τη μάνα της. Η μάνα της την καταριέται: «Σκύλα θυγατέρα, όσο όμορφη είσαι, τόσο άσχημη να γίνεις. Σκύλινο πρόσωπο να έχεις!» πράγματι η κοπέλα γίνεται πολύ άσχημη, αλλά έπειτα από συνεχείς παρακλήσεις προς τη μάνα της, η τελευταία αλλάζει την κατάρα σε ευχή: «όσο όμορφη ήσουν κόρη μου, άλλο τόσο ομορφότερη να γίνεις. Πάντοτε την ευχή μου να έχεις και καλή προκοπή». Μάγισσα στο συγκεκριμένο παραμύθι είναι η μάνα της ηρωίδας, αλλά και η ίδια η κοπέλα γνωρίζει εξ ίσου καλά να κάνει μάγια, αφού και το βασιλόπουλο μεταμορφώνει και την καταδίωξη της μάνας δυσχεραίνει.

Στο παραμύθι **Η νύφη και η κακιά πεθερά**¹⁴ μια όμορφη βασιλοπούλα μένει ορφανή από μητέρα και ο πατέρας της ξαναπαντρεύεται. Από τη δεύτερη γυναίκα του ο βασιλιάς αποκτά άλλη μια κόρη, η οποία, φυσικά, ζήλευε την μεγάλη. Η μεγάλη κόρη τελικά παντρεύεται ένα βασιλόπουλο, γίνεται βασίλισσα και γεννάει τρία παιδιά: τον ήλιο, τον αυγερινό και το άστρο [πούλια]. «τα παιδιά αυτά τα έριχνε η μαμή στο ποτάμι. Αλλά εκεί μια γριά τα έπαιρνε τα παιδάκια και δεν τ'άφηνε να πνιγούν. Η γρια αυτή τα ανέθρεψε και τα μεγάλωσε. Η βασίλισσα, όταν ήταν λεχούσα στο τελευταίο παιδί πήγε μια μαστόρσα (ζητιάνα) και ζήτησε λίγο αλεύρι και ήθελε να δει με τα ίδια της τα μάτια τη βασίλισσα. Αυτή η μαστόρσα ήταν η μιλαδελφή [ετεροθαλής] της βασίλισσας. Μόλις η βασίλισσα έσκυψε να δώσει το αλεύρι η μαστόρσα έμπηξε βελόνα στο κεφάλι και η βασίλισσα έγινε πουλάκι. Τότε η μαστόρσα έγινε αυτή βασίλισσα» Η μαστόρσα πείθει το βασιλόπουλο να σφάξουν το πουλάκι, το οποίο είχε ανθρώπινη λαλιά και κόντευε να αποκαλύψει την αλήθεια, και να ρίξουν τα κόκαλά του μέσα στον κήπο. Στο σημείο αυτό φύτρωσε μια ροδιά, την οποία, όταν πλησίαζε το βασιλόπουλο, αυτή έσκυβε και το χάιδευε με τα ρόδια της, ενώ, όταν την πλησίαζε η σφετερίστρια, η ροδιά γινόταν πολύ υψηλή. Η σφετερίστρια πείθει το βασιλιά να κόψουν τη ροδιά. Τότε μια γριά, αυτή που περιέθαλψε τα παιδιά του βασιλόπουλου, δηλ. τον ήλιο τον αυγερινό και την πούλια, ζητά ξύλα από την κομμένη ροδιά. Καθώς ετοιμάζεται να τα κόψει με το τσεκούρι, πετάγεται η βασιλοπούλα μεταμορφωμένη σε νεράιδα. Η γριά την παίρνει μαζί της, την πηγαίνει στα παιδιά της και τη φροντίζει. Το βασιλόπουλο πηγαίνοντας για κυνήγι συναντά τη γριά με την οικογένειά του, ζητά να μάθει ποιοι είναι και αποκαλύπτεται η αλήθεια και «διέταξε τότε τους δούλους να σφάξουν τη μαστόρσα

¹⁴ ΛΦ 666. Αα. Th. 701+402.

που είχε αυτός για βασίλισσα και το κρέας να μοιράσουν στους σκύλους.» Πάλι το παραμύθι δηλώνει τις ανταγωνιστικές σχέσεις μεταξύ δύο αδελφάδων, οι οποίες εδώ είναι ετεροθαλείς. Η ετεροθαλής αδελφή δεν παύει να καταδιώκει την ηρωίδα, μέχρι να την εξοντώσει και να πάρει τη θέση της. Εμφανίζεται ως μια κανονική μάγισσα, η οποία μεταμορφώνει την κοπέλα σε πουλί με μια καρφίτσα και θαμπώνει το βασιλιά. Σημαντικός είναι επίσης και ο ρόλος της μαμής, η οποία εξαφανίζει τα παιδιά της βασίλισσας. Σε άλλη παραλλαγή της ίδιας πληροφοριοδότριας¹⁵ αυτή που προσπαθεί να εξοντώσει τη βασίλισσα είναι πεθερά της, η τιμωρία της οποίας είναι να την αλέσουν ζωντανή στο μύλο. Επίσης σε μια τρίτη παραλλαγή¹⁶ η πεθερά συνεργάζεται με τη μαμή, για να εξαφανίσουν τα παιδιά και να εξοντώσουν την κοπέλα.

Τέλος σε μια πληρέστερη παραλλαγή που παραδίδει ο Ζ. Τζιαμούρτας, το παραμύθι έχει τίτλο «ο Ήλιος, ο Αυγερινός και η Πούλια»¹⁷ και επικεντρώνεται περισσότερο στην τύχη των τριών παιδιών. Εκεί δεν υπάρχει σφετερίστρια, αλλά η πεθερά που δεν θέλει την κοπέλα, γιατί είναι φτωχή, συνεργάζεται με τη μαμή και πετάνε τα παιδιά στην ακροθαλασσιά, τα οποία περιθάλλει ένας δράκος. Το βασιλόπουλο που έλειπε σε πόλεμο, όταν επέστρεψε, τιμώρησε τη γυναίκα του κάνοντάς την χναρού, επειδή αθέτησε την υπόσχεσή της, δεν του γέννησε δηλαδή τον Ήλιο τον Αυγερινό και την Πούλια. Τα τρία παιδιά που στο μεταξύ έχουν και μία αδελφή, κόρη του δράκου, φεύγουν από το σπίτι του δράκου και βρίσκουν ένα σπίτι κοντά στο παλάτι. Η πεθερά τα γνώρισε και μαζί με τη μαμή προσπάθησε να τους κάνει κακό προσεγγίζοντας την αδελφή τους και λέγοντάς της ότι της άρμοζε να κάνει παρέα με την πεντάμορφη του κόσμου. Τα τρία αδέλφια, έπειτα από τις συμβουλές του δράκου και από περιπέτειες, καταφέρνουν να φέρουν την Πεντάμορφη στην δρακο-αδελφή τους. Η Πεντάμορφη όμως «ήταν μάγισσα του κόσμου και τα ήξερε όλα. Αυτή είπε στα παιδιά ότι ο βασιλιάς είναι ο πατέρας τους και αυτή που είναι στα χνάρια, η χναρού, είναι η μάνα τους». Επισκέπτονται το παλάτι του βασιλιά, όπου η πεθερά βασίλισσα προσπαθεί να τους δηλητηριάσει με το φαγητό: «όταν έβαλαν τα φαγητά στο τραπέζι πήγε ο βασιλιάς να κάνει το σταυρό για ν' αρχίσουν. Ο μεγαλύτερος είπε ότι δεν θα κάνει ακόμη το σταυρό του. Θα ελέγξουν πρώτα τα φαγητά. Στα δικά τους φαγητά είχαν ρίξει δηλητήριο και μόνο στο φαγητό του

¹⁵ ΛΦ 666. Αα.Τθ. 707+402.

¹⁶ ΛΦ. 1030.

¹⁷ Ζ. Τζιαμούρτας, *Λαογραφική πινακοθήκη των Καραγκούννηδων*, ό.π., σσ. 383-385.

βασιλιά δεν έρριζαν». Η αλήθεια τελικά αποκαλύπτεται, η μητέρα των παιδιών αποκαθίσταται δίπλα στο βασιλιά και όσο για την πεθερά βασίλισσα και τη μαμή: «διέταξε ο βασιλιάς τους υπηρέτες να τις δέσουν στα μουλάρια και τις ξεμέσκλισαν για το κακό που έκαναν.» Και στην εκδοχή αυτή η πεθερά εμφανίζεται ως μάγισσα που προσπαθεί να δηλητηριάσει τα εγγόνια της με συνεργό τη μαμή. Όσο για τον άνδρα βασιλιά, ούτε καν υποψιάζεται τι συμβαίνει στην όλη υπόθεση, αλλά είναι αμέτοχος. Μόνο στο τέλος, όταν αποκαλύπτονται τα φοβερά συμβάντα αποκαθιστά την τάξη, θανατώνοντας τις μάγισσες.

Στον παραμυθικό τύπο της Σταχτοπούτας, γνωστός στη Θεσσαλία ως «Σταχτομάρω»,¹⁸ μια μάνα είχε τρία κορίτσια, από τα οποία η πιο μικρή ήταν η ομορφότερη από τις άλλες δύο, γι' αυτό δεν την χώνευαν ούτε οι μεγαλύτερες αδερφές της ούτε και η μάνα της. Την έλεγαν Σταχτομάρω, γιατί είχε μανία να ανακατεύει τις στάχτες. Μια μέρα που θα γινόταν μια μεγάλη γιορτή ντύθηκαν οι δύο μεγάλες αδερφές και η μάνα τους και πήγαν στην εκκλησία. Τη Σταχτομάρω την άφησαν στο σπίτι να συγυρίσει και να μαγειρέψει» η Σταχτομάρω διεκπεραιώνει τις δουλείες με τη βοήθεια πουλιών πάει εκκλησία χάνει το παπούτσι της, αλλά το βρίσκει το βασιλόπουλο και λέει ότι θα παντρευτεί αυτή που το έχασε. Η αδελφές της την κρύβουν στο γαλίκι, αλλά το βασιλόπουλο την εντοπίζει και την κάνει γυναίκα του. Σε παραλλαγή του παραμυθιού από την Ιτέα,¹⁹ η Μάρω είναι ορφανό προγόνοι και όχι κόρη. Η μάνα της μεταμορφωμένη σε αγελάδα²⁰ τη βοηθάει στις αντιξοότητες της ζωής, αλλά η μητριά που αντιλαμβάνεται το τι συμβαίνει σφάζει την αγελάδα και την τρώνε «Αφού την έσφαζαν την έφαγαν, η Μάρω όμως που ήταν η πραγματική μάνα της δεν έτρωγε, αλλά μάζωνε τα κόκαλα απ' τη γελάδα και τα έβανε κατ' απ' την παρασιτιά». Όταν τα κορίτσια πήγαν στην εκκλησία η Μάρω δεν πήγε, γιατί δεν είχε καλά στράνια. «Τότε τα κόκαλα έγιναν φορέματα, τά'βαλε η Μάρω πήγε κι αυτή στην εκκλησία. Έδωσε ούλον τουν κόσμου μήλα, αλλά αυτές τις έδωσε πέτρες. Όταν τελείωσε η εκκλησία έφευγε αγλήγορα έβγαλε τα στράνια που έγιναν πάλι κόκαλα και ταβαλε στην πυρουσιτιά και έκατσε πάνω στις στάχτες» Η συνέχεια είναι γνωστή. Η Μάρω είχε χάσει την παντόφλα της, την οποία και της έφερε το βασιλόπουλο. Επειδή μόνο σ' αυτήν ταίριαζε, την έκανε γυναίκα του.

¹⁸ ΛΦ. 59. Αα.Θη. 510.

¹⁹ ΛΦ 495.

²⁰ Για το μοτίβο της νεκρής μητέρας που μεταμορφωμένη σε αγελάδα βοηθάει την κόρη της πρβλ επίσης ΛΦ 856 Αα.Θη 510 Α και ΛΦ. 747.

Στο παραμύθι «**Η κακιά Δράκαινα**»²¹ ένα βασιλόπουλο αποφασίζει να σώσει την Πεντάμορφη που τη φυλάει η κακιά δράκαινα. Στο δρόμο συναντά μια γρια που ζύμωνε με το σάλιο της, επειδή το νερό ήταν μακριά. Της φέρνει νερό και αυτή τον παραπέμπει στην αδελφή της. Η δεύτερη έψηνε ψωμί στη γάστρα και σκάλιξε τη φωτιά με το χέρι. Ο νέος της φέρνει ένα ξύλο. Αυτή πάλι τον στέλνει στην τρίτη αδελφή, της οποίας το βασιλόπουλο έκοψε τα μακριά ματοτσίνορα και εκείνη του δείχνει τότε το δρόμο για την Πεντάμορφη. Του λέει να πει *«είσαι ασπρ' σαν το γάλα, κόκκινη σαν το μήλο κι όμορφη σαν τον ήλιο»*. Η κοπέλα κρύβει το βασιλόπουλο στην κάμαρά της και όταν έρχεται η δράκαινα, το μεταμορφώνει σε πορτοκάλι *«γιατί ήξερε κι αυτή λίγα μάγια απ τη δράκαινα»* έπειτα τον μεταμορφώνει σε δαχτυλήθρα και την τρίτη μέρα σε βελόνα. Αποφασίζουν να φύγουν, αφού πρώτα ασβεστώσουν όλα τα πράγματα, γιατί ήταν μαγεμένα και θα τους μαρτυρούσαν. Ξέχασαν όμως ένα σπασμένο τσουκάλι, το οποίο και τους πρόδωσε. Η Δράκαινα τους καταδιώκει, αλλά η κοπέλα ρίχνει ένα χτένι που είχε πάρει μαζί της και γίνεται λόγγος. Στη συνέχεια πετάει μια πλάκα σαπουνι και η Δράκαινα γλιστρά. Τέλος αφήνει μια μπούκλα από τα μαλλιά της και γίνεται ποτάμι. Τελικά σώζονται και παντρεύονται. Στο ωραίο αυτό παραμύθι το βασιλόπουλο μάλλον φαίνεται ανίσχυρο απέναντι στη γυναικεία μαγεία. Για να βρει την Πεντάμορφη τον βοηθούν οι τρεις γριές και όταν τη συναντά, αυτή είναι που θα τον μεταμορφώσει σε σύνεργα ραπτικής και μεθοδεύει τη φυγή τους από τη Δράκαινα. Στη δε καταδίωξη η μέχρι πρότεινως έγκλειστη Πεντάμορφη αποδεικνύεται μια ικανότατη μάγισσα που νικά τελικά τη Δράκαινα και μάλιστα με χτένι, σαπουνι και μαλλιά, υλικά που χρησιμοποιούσαν στην παραδοσιακή κοινωνία ως μαγικά μέσα.

Στο παραμύθι «**Το γυάλινο βουνό**»²² μια βασιλοπούλα τραγουδούσε πολύ όμορφα καθώς μάζευε λουλούδια, αλλά τη ζήλεψε μια κακιά μάγισσα και τη μεταμόρφωσε σε κοράκι. Η βασιλοπούλα λέει ότι όποιος λύσει τα μάγια, θα τον παντρευτεί. Την ακούει ένα παλικάρι και η βασιλοπούλα *«τον ορμήνεψε τι να καν'.* *Τον είπε να πάει σ την μάγισσα, να κάτσει εκεί ένα βράδυ, αλλά ό,τι θα τουν έδινε να μην το παρ' ούτε νερό ούτε φαϊ ούτε τίποτα και τα μεσάνυχτα να βγει όζω και να κοιμηθεί στην αθμωνιά, εκεί θα πήγαινε η βασιλοπούλα να κουβεντιάσουν και θα*

²¹ Λφ 747. Αα.Θη. 310

²² Λφ 747 Αα.Θη. 518

λύνονταν τα μάγια τ'. Το παιδί όμως αστόισε κι ήπιε γάλα ζεστό που τουν έδωσε η μάγισσα κι αμέσως τον έπιασε νύστα, αλλά πρόφτασε και βγήκε έξω στη αθυμωνιά να κοιμηθεί. Εκεί κοιμήθηκε πολύ βαριά και δεν κατάλαβε τη βασιλοπούλα που πήγε τα μεσάνυχτα να κουβεντιάσουν. Η βασιλοπούλα, αφού είδε που δεν μπορούσε να τον ξυπνησ', άφσε ένα καλάθ' με φαϊά, ένα γράμμα και ένα δαχτυλίδ' κι έγγραφε μέσα στο γράμμα να πάει να τη βρει απάν' στο γυάλινο βουνό». Μετά από περιπέτειες το παλλικάρι καταφέρνει να βρει τη βασιλοπούλα, τα μάγια λύνονται και παντρεύονται.

Τέλος στο παραμύθι της «μαγικής κούκλας»²³ η ηρωίδα, μια όμορφη κοπέλα, εγκαταλείπει το σπίτι της μετά το θάνατο της μητέρας της. Έχει μαζί της όμως μια μαγική κούκλα που της έδωσε η μητέρα της πριν πεθάνει. Την περιμαζεύει μια κακή γυναίκα που ζει με την κόρη της. Τη βάζουν να κάνει όλες τις δουλειές και την ταΐζουν ελάχιστα. Η ηρωίδα δίνει το λιγοστό ψωμί της σε έναν ζητιάνο. Εκείνος της προσφέρει δύο μπουκάλια με μαγικό υγρό. Με το ένα πλένεται η ηρωίδα και γίνεται όλο και πιο όμορφη, ενώ με το άλλο η κόρη της μητρυιάς της και γίνεται πιο άσχημη. Της δίνουν δηλητηριασμένο φαϊ -τη συμβουλεύει ώστε να τρώει μικρές ποσότητες, ώστε να πάθει ανοσία στο δηλητήριο. Αποφασίζουν να τη σκοτώσουν με το τσεκούρι. Η κούκλα τη συμβουλεύει να φύγει. Τη συμμαζεύει μια καλή γυναίκα, η οποία την περιποιείται και της δίνει φαγητό. Τη μαθαίνει να γνέθει και να υφαίνει. Η ηρωίδα φτιάχνει τα υφαντά υπό την επίβλεψη της κούκλας. Τα εργόχειρά της είναι τόσο ωραία, που μαγεύουν το βασιλόπουλο και τη ζητάει σε γάμο. Για το συγκεκριμένο παραμύθι ο Μ. Γ. Μερακλής λέει ότι «είναι μια παραλλαγή του τύπου Α.Τ.403 Α, από τον οποίο έχει πάρει μόνο τα στοιχεία Ι και ΙΙ (α) η θετή κόρη φέρεται φιλικά σε πρόσωπο που την πλησιάζει: μάγισσα, Χριστός... (γ) δέχεται από αυτό μεγάλη ομορφιά και το χάρισμα να πέφτουν πολύτιμα πετράδια από το στόμα της (δ) η φυσική κόρη της κακής γυναίκας φέρεται άσχημα στο ίδιο πρόσωπο και γίνεται άσχημη και από το στόμα της πέφτουν βατράχια, ενώ έχει προστεθεί και το στοιχείο που κατά κανόνα δεν υπάρχει (απουσιάζει από τις ελληνικές παραλλαγές) της μαγικής κούκλας. [...] Απόκλιση παρουσιάζει η παραλλαγή της Καρδίτσας και

²³ Φ. Βογιατζής, «Δώδεκα καρδιτσιώτικα παραμύθια», στο: *Γνώση και Γνώμη* τ. ΙΒ, Καρδίτσα 1996 σ. 160.

στο τέλος, όπου η ηρωίδα με τη βοήθεια της κούκλας μαθαίνει να γνέθει και μάλιστα τόσο αποδοτικά, ώστε να την κάνει γυναίκα του ο βασιλιάς».²⁴

Στο παραμύθι αυτό η ηρωίδα βασανίζεται από την κακή μητριά της που είναι μάγισσα. Έχει όμως ως βοηθό της μια άλλη μάγισσα, τη μαγική κούκλα δώρο της φυσικής της μητέρας. Η κούκλα διδάσκει στην ηρωίδα πώς να υφαίνει και πώς να τρώει ελάχιστα, ώστε να πάθει ανοσία στο δηλητηριασμένο φαί της μητριάς της. Τέλος η καλή μητριά που την περιμαζεύει αποδεικνύεται τρόπον τινά καλή μάγισσα, αφού της μαθαίνει τα γυναικεία πεδία της μαγειρικής και της ραπτικής για να μαγέψει το βασιλόπουλο.

Το συμπέρασμα από τα παραπάνω παραμύθια είναι ότι οι μάγισσες στα λαϊκά παραμύθια της πεδινής Θεσσαλίας νοούνται ως ανθρωπόμορφες φιγούρες, με υπερφυσικές όμως δυνάμεις και με τη δυνατότητα να μεταμορφώνονται και οι ίδιες, αλλά και να μεταμορφώνουν τους άλλους. Δεν είναι μόνο γύφτισσες και ζητιάνες που έρχονται από μακριά, αλλά τις συναντούμε τόσο σε παλάτια, όσο και σε φτωχικές καλύβες και αντίστοιχα είναι πλούσιες βασίλισσες, αλλά και φτωχές γυναίκες. Μπορεί να είναι μαμές, νοικοκυρές-μαγεύριτσες και υφάντρες-, ηλικιωμένες ή νέες, άσχημες ή όμορφες. Σε όλες τις περιπτώσεις πάντως έχουν ανθρώπινη υπόσταση και κινούνται μέσα στον ανθρώπινο χώρο, χωρίς βέβαια να γνωστοποιούν τη μαγική τους δύναμη, διότι η αποκάλυψη της μαγείας και των κακών που αυτή επιφέρει τιμωρείται πολύ σκληρά, τις περισσότερες φορές με θάνατο. Ωστόσο οι μάγισσες δεν είναι μόνον κακές: υπάρχουν και αυτές που θα προστατεύσουν τις ηρωίδες και τους ήρωες, θα τους συμβουλευτούν και θα λύσουν τα μάγια των κακών μαγισσών, πάλι όμως με τεχνάσματα και φίλτρα που δεν είναι ευρέως γνωστά και που μόνον αυτές γνωρίζουν. Ακόμη, όσον αφορά το ρόλο που έχουν στα πλαίσια της οικογένειας, οι μάγισσες δεν είναι απαραίτητα μητριάς και πεθερές, αλλά νύφες, μητέρες, αδελφές, θυγατέρες και σύζυγοι. Κοντολογίς το ρόλο της μάγισσας στο λαϊκό παραμύθι φαίνεται να παίζουν ανεξαιρέτως όλες οι γυναίκες.

Τοπικές παραδόσεις και θρύλοι

Για να καταλάβουμε τις μάγισσες και τη μαγεία στις λαϊκές αφηγήσεις θα πρέπει να καταλάβουμε τη μαγεία και τις μάγισσες στην παραδοσιακή κοινωνία. Τα λαϊκά

²⁴ Μ. Γ. Μερακλής, «Σχόλια για τα Καρδιτσιώτικα παραμύθια», στο *Γνώση και Γνώμη*, τ. ΙΓ. Καρδίτσα 1996, σ. 61.

παραμύθια είναι ιδεολογικά δημιουργήματα της παραδοσιακής κοινωνίας που βρίσκονται ανάμεσα στο ψέμα και την αλήθεια. Για να εντοπίσουμε ποια πραγματικότητα εκφράζουν, οφείλουμε να εντάξουμε τα παραμύθια στα ιστορικά και κοινωνικά συμφραζόμενα που ανήκουν, στην παραδοσιακή κοινωνία των Καραγκούνηδων εν προκειμένω.

Στη Θεσσαλία οι τοπικές παραδόσεις μιλούν για μάγισσες που κατεβάζουν κάτω τους δαίμονες. Αυτές κάθε Πρωτομαγιά τρέχουν γυμνές στα χωράφια, για να μαζέψουν βότανα και να φτιάξουν μάγια. Ή όταν το φεγγάρι είναι γεμάτο, το κατεβάζουν κάτω και το αρμέγουν σαν αγελάδα. *«Οι μάγισσες τη νύχτα κατέβαζαν το φεγγάρι κάτω και τα άρμεγαν κι όταν ξημέρωνε το φεγγάρι βέλαζε, κι αφού η μάγισσα έτρωγε διάφορες ακαθαρσίες τότε το φεγγάρι έφευγε και πάανε πάλι στη θέση του»*.

Κωνσταντίνος Χ., (1937), Παλαμάς.²⁵

Έχουμε ήδη αναφέρει την παράδοση του ίδιου χωριού -του Παλαμά- για τη μάγισσα που σήκωνε τα κεραμίδια, όταν καλούσε τους διαβόλους και τα στραγάλια που τους έριχνε στο ποτάμι, για να ξεχαστούν εκεί και να μην ξαναγυρίσουν στο σπίτι. Στην Καρδίτσομάγουλα η ίδια παράδοση εμπλέκεται με το μύθο: *«Στα πουλύ παλιά χρόνια ου Ήλιους ήταν Θιός κι διηύτηνι τον κόσμου. Τότι μια γυναίκα ήταν πουλύ καλή μάγισσα, η καλύτερ' σ' ούλουν τονν κόσμου, δηλαδή τόσο καλή ήταν που μάγιω κι αυτόν τονν ήλιου και μάλιστα τονν κατέβασι κατ'. Του φηγγάρ' κι ου ήλιους ήταν αδέρφια κι μια φουρά μάλουσαν κι ου Ήλιους που ήταν δυνατότερος του βάρισι του φηγγάρ' κι έμειναν τα σμάδια (κηλίδες). Μια φουρά του φηγγάρ' είχι κατεβεί τόσο πουλύ χαμπλά που έφτασαν κι τά'γλυφαν τα βόδια»*.

Ελένη Τ., (1892), Καρδίτσομάγουλα.²⁶

Σε όλα τα χωριά του Κάμπου γνωρίζουν για τις μαϊστρες που κατεβάζουν κάτω το φεγγάρι και σε όλα υπήρχε τουλάχιστον μια γυναίκα που είχε τη φήμη της μάγισσας. Στο Αρτεσιανό: *« η Αλεξάνδρα είναι μαϊστρα. Αυτή άμα θέλει να σου κάνει κακό, ρίχνει ένα ψαλίδι έξω από την πόρτα σου, για να σου κόψει το δρόμο»*.

Μετάξω Κ., (1914), Αρτεσιανό.²⁷

Στα Καλογριανά υπάρχει ένα δαιμονικός τόπος, το «Διαολάλωνο» ή «Δαιμονάλωνο» που είναι προσφιλής χώρος των μαγισσών: *«[Εκεί] έβγινι μαϊστρα μετά του θέρου (=καλοκαίρι) σ' ένα θερ'σμένου χουράφ' νύχτα μι του φηγγάρ'»*

²⁵ ΣΛΦΣΠΑ, χφ. 311.

²⁶ ΣΛΦΣΠΑ, χφ. 304.

²⁷ Προσωπική καταγραφή.

γιουμάτου. Αφού έβγανι τα στράνια τ'ς (=ρούχα της) κι ζιμπλιτσώνουνταν ντιπ (=γδυνόταν τελείως), έλνι τ'ν πλιζούδα τ'ς κι ζέπλικι τ'ς κουσιάνι'ς τ'ς (=κοσιίδες της) κι ύστρα μι τα χέρια τ'ς ανακάτουι τα μαλλιά τ'ς. Ύστρα μάζιβι γύρου-γύρου απ' τη θερ'σμέν' καλαμιά πισμένα στάχυα κι έφτιανι ένα αλών'. Μέσα στ' αλών' έφτιανι έναν σταυρό στουν οποίουν κάθουνταν μπρουστά κι γουνατ'σμένη κοιτώντα κατά του φιγγάρ'. Ύστρα σήκουνι τα χέρια κατ'αυτό κι μουρμούρζι κουβέντις μπιρδιμένες. Ε ρε κι σαν αρχ'νούσι ένα βόρσμα! (=άνεμος) κι σα σκώνουνταν ένας ανιμουστρόφλους! Κι σαν γίνουνταν μια αντάρα! Κι σαν έπιρναν κι ζιφανιρώνουνταν διαόλια! Γιόμουνι ούλους τόπους κόκκινα διαόλια. Σα σκώνουνταν τότε αυτή κι σαν έπιρνι μια κλάρα! Κι σαν τα πλάκουνι! Φραστ-φρουστ! Κι να λαβίζει (=μιλάει ακατάληπτα) κι να τα βρίζ' κι να βγάν' αφρές απ' του στόμα τ'ς! κι αυτά να αμπδάν (=πηδούν) κι να κουσεύν' (=τρέχουν), να γίνιτι τι λες;!! Χαμός! Μιτά από κάμπουσι ώρα, αφού σκατοτρώει κιόλα, κατιβάζ' κι του φιγγάρ' καταή! Μέσα στ' αλών' του κουβιντιάζ' για ποιο λόγο του κάλισι».²⁸

Οι μάγισσες στις τοπικές παραδόσεις είναι γυναίκες που προξενούν τρόμο και καταβάζοντας κάτω το φεγγάρι συνδιαλέγονται μαζί του ή με δαίμονες. Στο ίδιο χωριό,-Καλογριανά- μιλάνε για μια μάγισσα, για την οποία λένε τα εξής: «Κάποτε η βαβά η Μπέαινα η Ζώιω κατέβασι του φιγγάρ' κατ' νύχτα, μιτά τα μισάνυχτα. Άργησε όμως πουλύ στου κατέβασμα κι τ'ν πήρε του χάραμα. Κι ύστρα δε μπουρούσι πάλι να τ'ανιβάσει. Κι να βαρεί κι να βαρεί (=προσπαθει), τίπουτα! Ε ρε σαν αρχνάει τότε να ζιμαλλιάζιτι, να φουνάζ, να βαριώτι (=να δέρνει τον εαυτό της) κι να γκλιέτι καταή (=κυλιέται κατά γης) ντιπ ζιμπλέτσουτι (=εντελώς γυμνή) να γίνιτι θρήνους!!! Κι του φιγγαρ' να προσπαθει να σκουθει κι να μη μπουρεί! Να ρουγγαλιώτι (= ολολύζει, κλαυθυμρίζει το βρέφος ή το ζώο) κι να βιλιάζει σαν γιντσιάρα γιλάδα (= αγελάδα που μόλς γέννησε). Έφαϊ (= έφαγε) τότες αυτή εφτά μαχιρές σκατά κι έτσ' κατάφιρι να τ'ανιβάσει».²⁹ Για την ίδια ξακουστή μάγισσα των Καλογριανών, ο Μπάμπης Τσιχτής μάς πληροφορεί ότι «κατέβαζε τα διαόλια στην τάβλα κι έτρωγαν μαζί» και επίσης ότι: «κατέβαζε το φεγγάρι και μέσα στο πηγάδι».

²⁸ Καταγραφή του Μπάμπη Τσιχτή στα πλαίσια συλλογής λαογραφικού υλικού για δική του έρευνα.

²⁹ Καταγραφή του Μπάμπη Τσιχτή στα πλαίσια συλλογής λαογραφικού υλικού για δική του έρευνα.